

The Manifestation of the Concept of Initiation and Transition in Some Rituals of Birth to Puberty

Seyed Mohammad Arta*¹

Abstract

Initiation and transition are concepts used in many cultures to describe fundamental changes in the lives of individuals. These initiations and transitions from one stage to another are often accompanied by ceremonies and rituals. Many of these rituals are unknown, and introducing and making them known gives us a deeper understanding of the culture of the society. Therefore, this study seeks to examine, using a descriptive-analytical method, the ancient origins of the three rituals of "throwing a newborn down from the roof", the "circumcision ceremony", and the "new pants celebration", which include the individual from birth to adolescence, and to reveal their connection with the mythical ritual of initiation. The research results show that all three rituals instill in the initiate the concept of transition from the previous stage of life and initiation to a new stage. In other words, the ritual of throwing a baby from the roof means transition from the womb of the original mother and initiation to the embrace/womb of the Great Mother (Earth) or transition from womb life and initiation to

Received: 28/11/2024

Accepted: 04/02/2025

* Corresponding Author's E-mail:
sm.arta@cfu.ac.ir

¹ . Assistant Professor, Department of Teaching Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran.
<https://www.orcid.org/0009-0004-1261-826X>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

earthly life. The circumcision ceremony, with its mythological symbols - such as reaching wholeness and perfection and the emergence and dominance of the male principle with the symbolic use of the number three - is related to the rituals of initiation to Islam and joining the community of men. The new pants celebration also means the individual's transition from childhood and reaching adulthood and acquiring a new social and cultural identity.

Keywords: Folk culture; ritual; passage; initiation; birth; puberty.

Research background

Rahimi and Shirdel (2013) have also related the story of Zal, Fereydoun, and Kaykhosro to the initiation ritual and the initiation ritual of magicians and healers. Ahmadi (2015) has also identified the role of numbers in Iranian rites of passage in his research. Barsam (2016) has analyzed the mythological death rituals in the Halilrud civilization and their relationship with initiation. Tavassoli (2016) has compared the rites of passage related to birth and death in the two great civilizations of Iran and India. Shahpar (2017) has examined the birth rituals in the popular culture of the Larestan region in the framework of the initiation-van-janub theory. Atash-e-Abparvar et al. (2019) have explored the place of some numbers, including three, seven, and forty, based on the rites of passage in the culture of the Bakhtiari people. Alizadeh and Ashayeri (2010) have studied the rituals of childbirth in the culture and folk literature of Bushehr. Parizadeh and others (2010) have studied and analyzed the symbols of familiarization in the Barzo Nameh. Seyyed Yazdi and others (2021) have studied the manifestations of initiation in the Darab Nameh of Tarsus. Vaezzadeh and Davoudi (2023) have made the symbols and rituals of initiation in Khosrow and Shirin Nezami the subject of their research.

Goals, questions and assumptions:

The present research aims to introduce and analyze some unknown rituals and answer the following questions:

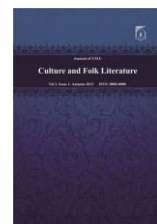
1. What role do initiation and transition rituals play in the formation of an individual's personal, social, and cultural identity?
2. Are the three rituals discussed in this article held in all cultures and ethnicities or are they specific to certain ethnicities?
3. What symbols are used in these rituals and are these symbols aligned with the concept of initiation?

According to the research questions, the following hypotheses can be put forward for the subject under discussion:

1. Ceremonies and rituals that are manifestations of initiation and transition play an important and fateful role in the individual's personal, cultural, and social identity and existence.
2. Some of the symbolic rites of passage are widespread and universal, and are held in many parts of the world, while others are specific to specific geographical areas and are not found in other cultures.
3. Some of the rituals in this study use symbols that reinforce the concept of initiation.

Main discussion

Initiation and transition have had an active and constant presence since the distant past and in different cultures around the world, but its manifestations are diverse and countless in accordance with different cultures; that is, although the concept of initiation is a single and universal concept, the forms and formats of its rituals are very diverse and have many types. Many manifestations and rituals of initiation have remained constant over time and have not undergone any changes or developments, but some ceremonies and rituals have also changed in recent times. Sometimes, initiation rituals have seen new

manifestations that were unprecedented in the past. Although initiation and transition is an ancient and ancient concept, in recent times, new manifestations of it are emerging that have remained unknown. Therefore, the present study aims to introduce and analyze some unknown rituals, including "throwing a newborn down from the roof", the "circumcision ceremony", and the "new pants celebration" and to determine the ancient and mystical origins of each.

Conclusion

The conclusion of the present study indicates that the three rituals of "throwing a newborn down from the roof", the "circumcision ceremony", and the "new pants celebration" are more than a simple ceremony and a symbol of passing from one stage to another. The ceremony of dropping a child from the roof is actually a form of initiation ritual, in which the baby, after passing from the womb of its original mother, enters the embrace/womb of the Mother Earth or the Great Mother to benefit from her blessings and support.

The circumcision ceremony is also a form of joining the male community and religious initiation. The existence of the symbolic number three also strengthens and confirms the concepts of this symbolic initiation with its semantic auras such as its connection with the concept of the male gender, abundance of power and strength, perfection and integrity, etc. When three is the central core of this ritual and is its spiritual pillar, it means that the individual's powers have reached their highest level and he is a complete human being.

The new pants celebration is also a symbolic transition of the individual from childhood to adulthood, a concept reinforced by the symbolic meaning of nudity (the period of initiation and innocence). By fully performing this ritual, which is a transition from the instinctive realm to the realm of intellectual and cultural maturity, the initiate attains a new social status and new duties and responsibilities are defined and specified for him.

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های تولد تا بلوغ

سیدمحمد آرتا^{*}

(دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۰۸ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۶)

چکیده

تشرف و گذار مفاهیمی هستند که در بسیاری از فرهنگ‌ها برای توصیف تغییرات اساسی زندگی افراد به کار می‌روند. این تغییرات و گذار از مرحله‌ای به مرحله دیگر، اغلب با مراسم و آیین‌هایی همراه است. بسیاری از این آیین‌ها ناشناخته هستند و معرفی و شناساندن آن‌ها، موجب شناخت عمیق ما با فرهنگ جامعه می‌شود. از این رو، این مقاله در صدد است تا با روش توصیفی-تحلیلی، خاستگاه کهن سه آیین «انداختن نوزاد از پشت بام به پایین»، «ختنه‌سوران» و «جشن نوشوالانه» را که از تولد تا بلوغ فرد را شامل می‌شود، بررسی کند و ارتباط آن‌ها را با مفهوم تشرف و گذار مشخص نماید. نتیجه تحقیق بیانگر این نکته است که هر سه آیین، مفهوم گذار از مرحله پیشین زندگی و تشرف به مرحله جدید را به رازآموز تلقین می‌کنند. بدین معنی که آیین انداختن کودک از بلندی به پایین، به معنای گذار از زهدان مادر اصلی و تشرف به آغوش/ زهدان مادر کبیر (زمین) یا گذر از زندگی زهدانی و تشرف به زندگی خاکی است. مراسم ختنه‌سوران با نشانه‌های اسطوره‌ای که در خود دارد- مانند رسیدن به تمامیت و کمال و ظهور و تسلط اصل نرینه با کاربرد نمادین عدد سه- مرتبط با مناسک

۱. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

*sm.arta@cfu.ac.ir

<https://www.orcid.org/0009-0004-1261-826X>

تشرف به آیین حنیف و پیوستن به جماعت مردان است. مراسم نوشوالانه نیز به معنای گذار فرد از دوران کودکی و رسیدن به بلوغ و کسب هویت جدید اجتماعی و فرهنگی است. **واژه‌های کلیدی:** فرهنگ عامه، آیین، تشرف، گذار، تولد، بلوغ.

۱. مقدمه

از گذشته دور تا به امروز، رخدادهایی مانند تولد، بلوغ، ازدواج، مرگ و... در زندگی انسان جایگاه ویژه‌ای داشته‌اند. این رخدادها که دگردیسی اجتماعی و فرهنگی فرد و انتقالش از مرحله‌ای به مرحله دیگر را نشان می‌دهند، نقطه عطفی در زندگی او به حساب می‌آیند و باید از سوی جامعه یا قبیله، تأیید شوند. به همین دلیل، در بیشتر مواقع، نیاز است که برای تأیید و تثبیت چنین موقعیت‌هایی، فرد آزمون‌های گوناگون و گاه دشواری را پشت سر بگذارد و پس از طی کردن موفق این آزمون‌هاست که موقعیت او در مرحله جدید زندگی، مورد تأیید جامعه قرار می‌گیرد. در مباحث اسطوره‌شناسی به این آزمون‌ها، آیین تشرف یا گذار گفته می‌شود.

تشرف و گذار از گذشته دور و در فرهنگ‌های مختلف سراسر جهان حضوری فعال و همیشگی داشته است، اما نمودهای آن، متناسب با فرهنگ‌های گوناگون متنوع و بی‌شمار است؛ یعنی اگرچه مفهوم تشرف، مفهومی واحد و جهانی است، اما شکل‌ها و قالب‌های برگزاری مناسک آن بسیار متنوع است و اقسام متعددی دارد. بسیاری از نمودها و آیین‌های تشرف با گذر زمان، ثابت مانده‌اند و هیچ تغییر و تحولی در آن‌ها راه نیافته است، اما پاره‌ای از مراسم و آیین‌ها نیز در دوران اخیر تغییر کرده‌اند. گاهی هم، مناسک تشرف نمودهای جدیدی پیش روی خود دیده که در گذشته سابقه نداشته است.

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... سیدمحمد آرتا

اگرچه تشرف و گذار مفهومی کهن و باستانی است، اما در روزگار اخیر، نمودهای جدیدی از آن در حال نوزاری است که مغفول و ناشناخته باقی مانده‌اند. ازاین‌رو، پژوهش حاضر در صدد است تا برخی از آیین‌های ناشناخته را معرفی و تحلیل کند و به این پرسش‌های اساسی پاسخ دهد:

- آیین‌های تشرف و گذار چه نقشی در شکل‌گیری هویت فردی، اجتماعی و فرهنگی فرد ایفا می‌کنند؟

- سه آیین مورد بحث در این مقاله، در همه فرهنگ‌ها و قومیت‌ها برگزار می‌شوند یا مختص اقوام خاصی است؟

- در این آیین‌ها، چه نمادهایی به کار رفته است و آیا این نمادها با مفهوم تشرف، هم‌سوئی دارند؟

با توجه به پرسش‌های پژوهش، می‌توان فرضیه‌های زیر را برای موضوع مورد بحث مطرح کرد:

- مراسم و آیین‌هایی که نمودهایی از تشرف و گذار هستند، نقش مهم و سرنوشت‌سازی در هویت و موجودیت فردی، فرهنگی و اجتماعی فرد ایفا می‌کنند.
- برخی از آیین‌های گذار نمادین، همه‌گیر و جهانی هستند و در بسیاری از مناطق دنیا برگزار می‌شوند و برخی دیگر از این آیین‌ها، مختص مناطق جغرافیایی خاصی هستند و نمونه‌های آن در فرهنگ‌های دیگر دیده نمی‌شود.

- در برخی از آیین‌های پژوهش حاضر، نمادهایی به کار رفته است که تقویت‌کننده مفهوم تشرف هستند.

۱-۱. پیشینه بحث

جست‌وجوی نگارنده در پایگاه‌ها و منابع اطلاعاتی نشان داد که درباره ارتباط مناسک تشرف با آیین‌های موجود در فرهنگ عامه و نیز درباره تجلی آیین گذر در برخی آثار ادبی منظوم و منثور چندین پژوهش در قالب مقاله انجام شده است:

رحیمی و شیردل (۱۳۹۲) نیز داستان زال، فریدون و کیخسرو را با آیین تشرف و آیین رازآموز جادوگران و داروگران در ارتباط دانسته و ویژگی‌های ممتاز شخصیتی این پهلوانان و قهرمانان را علاوه بر آیین تشرف، از جنبه آیین رازآموزی جادوگران و داروگران نیز تفسیر کرده‌اند. احمدی (۱۳۹۴) نیز در پژوهش خود نقش اعداد را در آیین‌های گذر ایرانی مشخص کرده است. براساس پژوهش مذکور در مناسکی که در ایران برگزار می‌شود، اعداد از جایگاه مهم و تقدس‌گونه‌ای برخوردارند. برسم (۱۳۹۵) به تحلیل اسطوره‌ای آیین‌های مرگ در حوزه تمدن هلیل‌رود و ارتباط آن‌ها با تشرف پرداخته است. براساس این تحقیق، اعتقاد به مرگ با مفهوم تقدس همراه است و تشرف در این‌گونه آیین‌های مرتبط با مرگ، براساس رویارویی دو مفهوم مقدس و نامقدس برجسته می‌شود. توسلی (۱۳۹۵) آیین‌های گذر مربوط به تولد و مرگ را در دو تمدن بزرگ ایران و هند مقایسه کرده است. نتیجه تحقیق یادشده نشان می‌دهد که میان فرهنگ ایران و هند در مقوله مرگ و آیین‌های آن هم‌سویی‌هایی مشاهده می‌شود. شهپر (۱۳۹۶) آیین‌های زایش در فرهنگ عامه منطقه لارستان را در قالب نظریه تشرف ون جنب بررسی کرده است. وی تبیین کرده که هر کدام از آیین‌های مربوط به زایمان، تولد و نام‌گذاری، به‌نوعی موضوع گذار یا تشرف را تداعی می‌کنند. آتش آب‌پرور و همکاران (۱۳۹۸) جایگاه برخی اعداد از جمله سه، هفت و چهل را براساس مناسک گذر موجود در فرهنگ اقوام بختیاری کاویده و بر این نکته تأکید کرده‌اند که تقدس

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... _____ سیدمحمد آرتا

اسطوره‌ای و تکرر یک عدد، بر اهمیت آن در فرهنگ عامیانه اثر نهاده است. عزیزاده و عشایری (۱۳۹۹) به بررسی آیین‌های زایش در فرهنگ و ادبیات عامیانه بوشهر پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که مطابق نظریه تشرف ون جنپ، ابعاد سه‌گانه زایش در فرهنگ بوشهری شامل مناسک الحاق، انتقال و جدایی هستند. پری‌زاده و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی و تحلیل نمادهای آشناسازی در *برزنامه* پرداخته‌اند و همه اجزا و مراحل مراسم آشناسازی از قبیل انزوا، جداسازی، بردن نوآموز به بیشه، آموزش و مدت آن، آزمون سخت و زمان آن، و... را در داستان مذکور تحلیل کرده‌اند. سیدیزدی و همکاران (۱۴۰۰) نمودهای تشرف را در *د/ارب‌نامه* طرسوسی کاویده‌اند. برآیند پژوهش مذکور نشان می‌دهد که در *د/ارب‌نامه*، ورود به غار و دنیای زیرین علاوه بر باورمندی دینی، دارای جنبه آزمونی است که قهرمان داستان با سفرهای بیرونی و درونی و از طریق آگاهی‌یافتن از خویشتن به رشد و کمال می‌رسد. واعظ‌زاده و داودی (۱۴۰۲) نمادها و آیین‌های تشرف در خسرو و شیرین نظامی را موضوع پژوهش خود قرار داده‌اند. براساس یافته‌های تحقیق، انواع مراسم پاگشایی و آشناسازی و مراحل سه‌گانه آن (گسست، گذار و پیوست) را می‌توان در مقاطع چهارگانه زندگی (تولد، بلوغ، ازدواج/ پادشاهی و مرگ) دو قهرمان اصلی این داستان (خسرو و شیرین) مشاهده کرد.

همان‌طور که در پیشینه پژوهش مشخص است، پژوهشگران در هیچ‌یک از مقالات یادشده به آیین «انداختن نوزاد از پشت بام به پایین» و «آیین نوشوالانه» و ارتباط آن‌ها با آیین تشرف و مناسک گذار نپرداخته و این آیین‌ها، همچنان مغفول و ناشناخته مانده‌اند. در برخی مقالات مراسم ختنه‌سوران و ارتباط آن با مفهوم گذار بررسی شده، اما از نشانه‌های رازآمیز مراسم ختنه‌سوران، مانند عدد سه و مفاهیم کهن و اسطوره‌ای

آن سخنی به میان نیامده است. از این رو، می‌توان گفت که مقاله حاضر، نخستین پژوهشی است که مفهوم تشرف و گذار را در آیین‌های مذکور باز می‌نماید.

۲. مبانی نظری پژوهش

۱-۲. تشرف و گذار

تشرف و گذار مفاهیمی هستند که در بسیاری از جوامع و فرهنگ‌ها برای توصیف تغییرات اساسی زندگی افراد، به کار می‌روند. این تغییرات و گذار از مرحله‌ای به مرحله دیگر، اغلب با مراسم و آیین‌هایی همراه است.

تشرف به معنای گذر به مرتبه‌ای بالاتر و آغاز راه و روشی نو در مقام جدید است. نوآموز با استحاله رمزگونه خود، هستی پیشین را ترک و در هستی دیگر زاده می‌شود. در واقع تشرف، مرگ از مرحله‌ای و زایش در مرحله رو به کمال و از مس به طلا تبدیل شدن است (سیدزیدی و همکاران، ۱۴۰۰، ص. ۳۲۸).

میرچا الیاده^۱، تشرف را مجموعه‌ای از آیین‌ها و مناسک می‌داند که هدف اصلی همه آن‌ها ایجاد تغییر اساسی و بنیادین در جایگاه اجتماعی و دینی متشرف است. گویی مبتدی با پشت سر نهادن آزمون‌ها، دوباره متولد می‌شود و از موجوی برخوردار می‌گردد که با وجود پیشین، به کلی متفاوت است (ر.ک. الیاده، ۱۴۰۰، ص. ۹).

«آرنولد وان جنپ»^۲ مفهوم تشرف را برای نخستین بار در سال ۱۹۰۹ در کتاب *مناسک گذار*^۳ تبیین کرد. او با گردآوری و بیان جزئیات آیین‌های مربوط به غسل تعمید، ازدواج، بارداری، بلوغ، مرگ، تدفین و... آن‌ها را به شکل منظم به سه دوره تقسیم کرد: الف) مرحله گسست؛ ب) مرحله عبور و ج) مرحله پیوستن. محله نخست، به گسستن فرد از گروه یا موقعیت پیشین خود اشاره دارد. در مرحله عبور، نوآموز از جایگاه و موقعیت پیشین خود گذر می‌کند و به سوی مرحله جدید روانه می‌شود، اما

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... _____ سیدمحمد آرتا

هنوز به موقعیت جدید نپیوسته است. در مرحلهٔ پیوستن نیز فرد به پایگاه جدید اجتماعی و فرهنگی خود نائل می‌شود و به آن می‌پیوندد (ر.ک. فکوهی، ۱۳۸۱، ص. ۲۶۱).

الیاده سه نوع تشرف را در تاریخ دین از یکدیگر متمایز می‌کند: نخستین مقوله، شعائر جمعی و گذرهای نمادینی است که فرد را از مرحلهٔ کودکی به مرحلهٔ جوانی و بزرگسالی انتقال می‌دهند و برگزاری آن‌ها برای همهٔ اعضای یک جامعهٔ خاص الزام است. نوع دوم عبارت است از همهٔ آیین‌های ورود به یک جماعت سرّی، یک گروه هم‌پیمان یا یک انجمن اتحاد و اخوت. دستهٔ سوم نیز مراسم تشرف به یک حرفهٔ سرّی و رازآمیز مانند جادوگری یا فرقه‌های عرفانی است. دو نوع اخیر تشرف متفاوت از نوع اول است؛ زیرا برای همهٔ افراد جامعه الزامی نیستند (ر.ک. الیاده، ۱۴۰۰، صص. ۲۹-۳۰).

نوآموز با این گذر آیینی، به منزلت و پایگاه جدیدی دست می‌یابد و دورهٔ جدیدی از حیات فرهنگی و اجتماعی خود را آغاز می‌کند. رسیدن به جایگاه بالاتر و متعالی‌تر فرهنگی و هویتی، رخداد باشکوه و مهمی در زندگی فرد محسوب می‌شود؛ ازاین‌رو که اغلب در پایان این‌گونه آیین‌ها، اعضای گروه یا اطرافیان به جشن و پای‌کوبی مشغول می‌شوند و با شادی خود، ورود فرد به نشئهٔ جدید زندگی‌اش را به او تبریک می‌گویند. مبتدی با این گذر نمادین، «مرحلهٔ زندگی اجتماعی خود را در جمع مردم به‌صورتی تازه و با کسب امتیازاتی و قبول وظایف و قیدهایی دوباره از سر می‌گیرد» (بلوکباشی، ۱۳۷۰، ص. ۳۸).

۳. بحث و بررسی

آیین تشرف، رخدادی فردی و اجتماعی محسوب می‌شود که بر دوران اساسی و مهم زندگی انسان‌ها در روزگاران کهن دلالت دارد. این مناسک از گذشته اجرا می‌شده است و امروزه نیز در قالب شکل‌های مختلفی در فرهنگ‌های گوناگون دیده می‌شود. در این

بخش برآینم تا مفهوم تشرف و گذار را در سه آیین «انداختن نوزاد از پشت بام به پایین»، «مراسم ختنه‌سوران» و «جشن نوشوالانه» بازنماییم.

۱-۳. آیین انداختن نوزاد از بلندی به پایین

یکی از مصادیق آیین گذار، آیین انداختن کودک از پشت بام یا هر مکان بلند دیگر به پایین و به سوی زمین است. در کتاب فرهنگ عامیانه گلباف در این باره آمده است: «بچه‌ای که در شب جمعه به دنیا می‌آمد، آن را هم وزن خرما یا قند می‌کردند و معتقد بودند که بایستی بچه را از پشت بام به داخل لحافی انداخت. به این صورت که لبه لحاف را گرفته و بچه را از بالا به درون لحاف می‌انداختند»^۴ (اسدی گوکی، ۱۳۷۹، ص. ۲۹۰). در رمان سال‌های ابری نیز به این آیین کهن اشاره شده است:

اول شب بود که مادرت زهرا دردش گرفت. زایمانش خیلی سخت بود. برای آسان‌شدن زایمان، کفش کهنه پدرت را پر از آب کردیم و به خورد مادرت دادیم. آفتاب نزده تو خشت افتادی ... تو را به پشت بام بردیم و از آن بالا تو حصار پرت کردیم.

- پرت کردیدی؟! -

- آری پرت کردیم. چند نفر تو حصار چادر نماز مادرت را گرفته بودند و تو در آن افتادی و نفس باز کردی. بعد با نان بادت زدیم. با قرآن بادت زدیم^۵ (درویشیان، ۱۳۷۰، ج. ۱/ ص. ۱۸).

هدف از برگزاری این رسم، تشرف نوزاد است. در این آیین، نوزاد تازه‌تولد یافته پس از خارج شدن از زهدان مادر خود و گذار از آن، به آغوش مام زمین مشرف می‌شود تا از برکت و نیروهای او بهره‌مند شود. انداختن کودکی به پایین، درواقع به معنی گذار از زهدان مادر اولیه و تشرف به آغوش یا زهدان «مادر زمین» یا «مادر کبیر»

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... _____ سیدمحمد آرتا

است. به همین دلیل، آیین انداختن نوزاد از پشت بام به پایین، در اسطوره زمین مادر یا مام زمین ریشه دارد.

در اندیشه‌ها و باورهای اسطوره‌ای، زمین، مادر همه موجودات و پدیده‌ها تلقی می‌شود و همه پدیده‌های جهان هستی از جمله درختان، گیاهان، آدمیان و سایر موجودات از زمین (خاک) آفریده می‌شوند. چون «سرنوشت زمین بارگرفتن و زاییدن مستمر و شکل و زندگی بخشیدن به هر چیز بی‌جان و سترون است» (الیاده، ۱۳۸۹، ص. ۲۴۹) و این همان ویژگی مادر است، زیرا مادر نیز به دنیاآورنده و تغذیه‌کننده است. از این‌روست که در آیین یادشده، نوزاد را به دامان یا به آغوش زمین (مادر) می‌اندازند، زیرا آدمی باید چند صباحی در عالم خاکی زندگی کند و لازمه این امر، احساس خرسندی و رضایت از پیوستن به مام زمین و یکی شدن با اوست. آدمی در فرجام کار خود نیز باید دوباره به آغوش زمین بازگردد و در آن دفن شود. پس آغاز و انجامش با زمین و مام زمین گره خورده است؛ بنابراین لازم است تا از همان بدو تولد با زمین، انس و الفتی عمیق برقرار کند.

زمین مقدس، نه تنها جای زندگی است که زندگی و ما بعد زندگی نیز از آن آغاز می‌شود و شاهد بزرگی برای رازآموزی نوع جدیدی از هستی است. هنگامی که یک کودک تازه به دنیا می‌آید یا انسانی در حال مرگ روی زمین گذاشته می‌شود، بر دوش او (زمین) است که تولد یا مرگ را اعتباری است و می‌توان آن‌ها را حقایقی بافضیلت پنداشت یا بالعکس (الیاده، ۱۳۸۱، ص. ۱۶۲).

انداختن کودک به پایین و به سوی زمین، تکرار یک عمل و تفکر اسطوره‌ای است که از طریق آن زندگی در زهدان یا در آغوش زمین میسر می‌شود.

در بعضی از فرهنگ‌ها برای انس گرفتن بچه با مام زمین و خوگرفتن او با عرصه خاکی، بعد از به دنیا آمدن بچه، باید او را تا شش شب روی زمین بخوابانند و در شب

هفتم زائو بایستی شخصاً بچه را در گهواره بگذارد (ر.ک. ذاکرزاده، ۱۳۷۳، ص. ۳۱۴؛ هدایت، ۱۳۷۸، ص. ۴۱). «نوزاد باید شش روز کنار مادر و روی زمین باشد و بعد او را در گهواره بگذارند. در این مدت باید او را به عنوان دوستی عزیز تلقی کنند که از سفری دور به مهمانی مادر آمده است» (رنه‌دالمانی، ۱۳۷۸، ج. ۱/ ص. ۴۳۲).

رسم گذاشتن نوزاد تازه‌متولدشده روی زمین نیز ارتباط نزدیکی با مادر - زمین دارد. الیاده در تحلیل‌های خود از آیین‌ها و رسوم پیرامون مفهوم مادر - زمین، از ارتباط نوزاد با خاک/ زمین به «رسم زایمان بر خاک» تعبیر می‌کند و آن را آیینی جهانی می‌داند که از چین تا استرالیا و از آفریقا تا آمریکای جنوبی توسعه یافته است (الیاده، ۱۳۸۱، صص. ۱۶۱-۱۶۲).

درواقع، فرود کودک و پای نهادن او به زمین، به معنای استقرار نمادین او در عالم خاکی است. می‌توان گفت که مفهوم زمین - مادر و مفاهیم پیرامون آن هر لحظه با نوزایی در معانی و تعبیر خود، در حال گسترشی بی‌پایان است و گستره‌ای است که همچنان به سوی بیکرانگی جریان و ادامه دارد. از این‌روست که همه آیین‌های امروزی مربوط به آغاز و انجام زندگی، زایش، آیین‌های کشاورزی و... در این حوزه جای می‌گیرد.

پیوند نوزاد با زمین در فرهنگ‌های مختلف مصادیق و نمودهای متنوعی دارد. در برخی از فرهنگ‌ها انگشت در خاک می‌زنند و در دهان نوزاد می‌گذارند (کتیرایی، ۱۳۷۸، ص. ۴۹) تا بدین‌شکل، ارتباط کودک با زمین تحقق یابد. نیت برگزارکنندگان این آیین با نمودهای مختلف آن، تنها یک چیز است: بهره‌مندی از حمایت و حفاظت مادر کبیر. بدین‌معنی که زمین سرشار از انرژی‌های مثبت، نیروهای توان‌بخش و خاصیت حیات‌بخشی است. زمین سرچشمه هر نیرو و قدرتی فراتر از نیروهای عادی است. با ادغام کودک با زمین و کسب این یگانگی، کودک از نیروهای بیکران و لبریز

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... _____ سیدمحمد آرتا

زمین برخوردار می‌شود و در برابر همه عناصر شرور مانند درد، بیماری، نقص، گناه و حتی مرگ، در حفاظت و حمایت همیشگی مادر کبیر قرار می‌گیرد. «زمین سرچشمه وجود و زندگی و پشتیبان در مقابل تمام قوای نابودگر است» (شوالیه و گریبان، ۱۳۸۲، ج. ۳/ ص. ۴۶۲). پس، هر کودکی باید در تماس مستقیم با مادر کبیر قرار گیرد تا در مسیر زندگی جدید، در انرژی‌های سودمند و حفاظت مادرانه آن سهیم شود.

الیاده به منظور تفهیم پشتیبانی و حمایت مادر کبیر، از شخصیت‌های اسطوره‌ای نام می‌برد که پس از تولد، رها شده‌اند و آنان را به عناصر کیهانی از جمله زمین سپرده‌اند. کودکی که به مام زمین سپرده شده و در آغوش او جای گرفته است، پرورده اوست و دیگر نمی‌تواند هم‌سرشت و همانند عامه مردم باشد؛ چون از لحاظ مفاهیم اساطیری کیهان‌شناخت، در آغوش نیروهای کیهانی - نه در خانواده - رشد کرده و بالیده است. از این رو، قهرمانان، پادشاهان و پهلوانان نامدار و سرنوشت‌ساز جامعه، در شمار کسانی قرار می‌گیرند که در دوران طفولیت در طبیعت و به حال خود رها شده بودند. به این دلیل که مادر کیهانی (مادر زمین)، پشتیبان و نگهبانشان بوده و آنان را از نابودی و مرگ محفوظ داشته و سرنوشتی منحصر به فرد و باشکوه برایشان رقم زده است (الیاده، ۱۳۸۹، ص. ۲۴۵). مصادیق این موضوع در ادیان و اساطیر جهان کاملاً شناخته شده و آشکارند. پیامبرانی چون موسی و پادشاه/پهلوانانی چون فریدون و زال و کیخسرو، از جمله شخصیت‌هایی هستند که پرورده عناصر کیهانی (آب و زمین) به شمار می‌آیند و سرنوشت و سرشتی فراتر از انسان‌های معمولی دارند. چنین شخصیت‌هایی با زمین و در زمین پرورده شده و بالیده‌اند و با مادر حقیقی خود، یگانگی و موجودیت یافته و به حمایت‌های آن، مستظهر شده‌اند. در سایه همین حمایت و پشت‌گرمی است که «کودک رها شده، اغلب به مقام‌های والایی دست می‌یابد و قدرت بلامنازع جامعه می‌گردد»

(رحیمی و شیردل، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۷). فریدون، به حکومت پتیاره‌ای چون ضحاک پایان می‌دهد و برای ایران‌زمین پس از هزار سال آشوب و به‌هم‌ریختگی، آرامش و ثبات را به ارمغان می‌آورد. زال با نیروهای جادویی و ماورایی خود در سراسر شاهنامه و در لحظه‌های حساس و بحرانی، چاره‌گری و راه‌گشایی می‌کند. کیخسرو، اهورایی‌ترین و آرمانی‌ترین پادشاه ایران‌زمین، پس از دوره‌های طولانی بر تورانیان غلبه می‌کند و به نبردهای روان‌فرسای ایران و توران پایان می‌دهد. کنش و عملکرد این پهلوانان و پادشاهان نشان می‌دهد که به نیروهای فراطبیعی مجهز هستند و از توان و قابلیت‌هایی فراتر از عادات متعارف بهره‌مندند. دلیل برخورداری از این نیروهای نامتعارف و ماورائی این است که آنان پرورده مادر کبیر هستند و تحت تربیت و حفاظت او بالیده‌اند و مادر کیهانی به‌شکلی رازآمیز، نیروها و انرژی‌های خود را به آنان منتقل کرده و خود حامی آنان بوده است و همچنان در مقابل هر عنصر نابودگری از آنان حمایت می‌کند. نکته جالب این است که در اساطیر و در حماسه ملی ایران، سخنی از مرگ این پهلوانان به میان نمی‌آید؛ گویی مادر کبیر، جاودانگی را نیز به آنان بخشیده است.

۲-۳. مراسم ختنه‌سوران

مراسم ختنه‌سوران از جمله آداب و رسوم کهن سامی و بین‌النهرینی است. این مراسم از دیرباز در میان اقوام مختلف ایرانی نیز رواج داشته است. این جشن در فرهنگ اسلامی نیز وجود دارد و در هرکدام از کشورهای مسلمان به شیوه خاصی برگزار می‌شود. به دلیل پیروی از سنتی که حضرت ابراهیم با خود داشته، انجام این کار نزد مردم باشکوه و سرور انجام می‌شده است. توجه به نمادها، باورها و چندوچون برگزاری مراسم ختنه، نشان می‌دهد که این مراسم، نوعی تشریف به جمع مردان و علاوه بر آن، نوعی تشریف دینی است. «در بسیاری از مناطق جهان، آیین تشریف‌آمیز ختنه جایگاه

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... سیدمحمد آرتا

خاص خودش را در اساطیر دارد؛ اساطیری که بسیار پیچیده‌تر، نمایشی‌تر و احتمالاً جدیدتر از آیین‌های تشریفی هستند که عمل ختنه در آن‌ها وجود ندارد» (الیاده، ۱۴۰۰، ص. ۵۹).

ختنه‌کردن پسران از گذشته تا به امروز یکی از وقایع مهم زندگی آنان به‌شمار می‌رود و نماد تشرف به جمع مردان قبیله یا جامعه است. شادی، پای‌کوبی و هلهله‌ای که در جشن ختنه‌سوران از روزگاران دور مرسوم بوده، بیانگر آن است که با تشرف و پیوستن عضو یا اعضای جدید به جمعیت مردان، قبیله در مقابل تهدیدهای مختلف و هجوم دشمنان و قبایل دیگر، قدرتمندتر از گذشته می‌شود. درواقع، ختنه و گذار از دوران کودکی و قدم‌نهادن به دوران نوجوانی یا جوانی و اضافه‌شدن به جمع مردان، ارتباط نزدیکی با مسئله تقویت قدرت دفاعی و امنیتی قبیله داشته است؛ به همین دلیل، معمولاً در فرهنگ‌های مختلف، مراسم تشرف پسران - که ختنه یکی از نمودهای آن است - باشکوه‌تر از مراسم تشرف دختران انجام می‌شده و تشرف برای پسران، شکل‌ها و روش‌ها و مراسم متنوع‌تر و پیچیده‌تری داشته است.

علاوه بر آن، ختنه کردن به معنی تشرف به دین اسلام است. در میان مسلمانان، ختنه فرد به دلیل عمل به دستور دین و پیروی از سنت بزرگان دین است و با این عمل است که فرزند ذکور مسلمانان، افتخار ورود به آیین اسلام را به دست می‌آورد. «ختنه کردن بچه، گذشته از انجام دادن یک وظیفه همگانی، مسلمان کردن آن بچه نیز بود» (پاینده لنگرودی، ۱۳۷۷، ص. ۳۴). از این رو، آدم ختنه‌نشده را کافر و بی‌دین می‌دانند و به آدم طماع و رند و پرتوقع می‌گویند: انگار آلت تناسلی او بریده نیست = بی‌رحم و کافر است (همان، ص. ۳۵). در برخی مناطق ایران مردم عقیده دارند که اگر بچه‌ای بدون ختنه فوت کند، والدین آن بچه موظف هستند که دو بچه فقیر را با خرج خود ختنه

کنند تا بچه آن‌ها کافر نمیرد؛ در غیر این صورت بچه آن‌ها کافر است (ر.ک. رودبارکی‌کلاری، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۷). در بعضی روستاها نیز بچه را در همان بدو تولد ختنه می‌کردند و اعتقاد داشتند که کودک را هرچه زودتر باید ختنه کرد تا اگر بر اثر بیماری یا حادثه‌ای از دنیا رفت، مسلمان از دنیا رفته باشد (منصوری و شربتیان، ۱۳۹۴، ص. ۱۴۰).

یکی از نمادهایی که در مراسم ختنه، مفهوم پیوستن به جماعت مردان و تشرف دینی را تقویت می‌کند، کاربرد عدد سه مفاهیم کهن آن است. هنگامی که می‌خواهند چند پسر بچه را با هم ختنه کنند، باید تعدادشان فرد (ترجیحاً سه نفر) باشد. نویسنده کتاب شرح زندگانی من نیز به فرد بودن تعداد ختنه‌شوندگان و عدد سه اشاره کرده است (ر.ک. مستوفی، ۱۳۸۴، ج. ۱/ص. ۲۸۰). در رمان سال‌های ابری نیز از این باور عامه سخن رفته است: «من و بشیر که الآن پنج‌ساله شده باید ختنه شویم. بی‌بی می‌گوید: یک نفر دیگر هم باید پیدا کنیم تا بشود سه نفر. اگر جفت باشد شوم است. حکمش این است. باید فرد باشد. پسر زیناو خانم را هم می‌آورند. می‌شویم سه نفر تا شر گردنمان را نگیرد» (درویشیان، ۱۳۷۰، ج. ۱/ص. ۵۶۴). در برخی از مناطق ایران هیچ‌گاه دو کودک را با هم ختنه نمی‌کردند، چون معتقد بودند یکی از آنان خواهد مُرد (ذوالفقاری، ۱۳۹۴، ص. ۵۰۳). گاهی برای اینکه تعداد ختنه‌شوندگان سه نفر شود، برخی خانواده‌ها و طبقات متمکن، یک یا دو طفل یتیم و کم‌بضاعت را لباس نو می‌پوشاندند و همراه با طفل خود ختنه می‌کردند (احمدپناهی سمنانی، ۱۳۷۴، ص. ۲۶۲) و اگر پسر بچه ختنه‌نشده‌ای در آن کوی یا محله یا در میان اقوام پیدا نمی‌شد، به جای نفر سوم، خروسی را سر می‌بریدند (ر.ک. پاینده لنگرودی، ۱۳۷۷، ص. ۳۵؛ همایونی، ۱۳۷۱، ص. ۴۵۹). در برخی فرهنگ‌ها، حکم فرد بودن را هم در تعداد اطفال ختنه‌شونده و هم در روزهای تولد نوزاد در نظر می‌گرفتند؛ یعنی نوزاد را در روزهای

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... سیدمحمد آرتا

سوم، پنجم، هفتم یا نهم ختنه می‌کردند و روزهای زوج این کار را انجام نمی‌دادند؛ چون می‌ترسیدند بچه از دست برود. گاهی هم به‌ندرت بچه را در پنج یا هفت‌سالگی ختنه می‌کردند (کتیرایی، ۱۳۷۸، ص. ۵۹).

برخی صاحب‌نظران و اندیشمندان حوزه روان‌شناسی معتقدند که سه، کمبود و آسیبی را که عدد دو با تقسیم به وجود آورده، به‌نوعی برطرف می‌کند؛ یعنی یگانگی و فردیت عدد یک با تقسیم، به دو بدل شده و این یک نقص و جدایی محسوب می‌شود و باید به هر شکل جبران گردد. گویی عدد سه با افزودن یک رقم، این آسیب و نقصان را که در اثر تقسیم ایجاد شده است، جبران می‌کند (شیمل، ۱۳۸۸، ص. ۷۲).^۷ به‌هرحال، عدد سه را می‌توان مکمل عدد دو و رافع نقص و کاستی در کاری قلمداد کرد، زیرا کاری که برای بار سوم انجام می‌شود یا عملی که در روز سوم صورت می‌گیرد، نقصان و آسیب عدد دو را برطرف می‌کند. «از نظر فیثاغورث، عدد سه نمادی از هماهنگی کامل است؛ چون حاصل جمع وحدت (یک) یا کثرت (دو) است» (میتفورد، ۱۳۹۴، ص. ۲۹۴). عدد سه را باید در شمار اعدادی تلقی کرد که بیشترین کارکرد و بسامد را در فرهنگ و مناسک تشرف برگزارشده در ایران داشته و چون در اسطوره‌ها و آموزه‌های ایران باستان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده، ممکن است از این طریق به مناسک و مراسم ایرانیان نفوذ کرده باشد و به‌دلیل جنبه تقدس، تا به امروز استمرار یافته است (احمدی، ۱۳۹۴، صص. ۶-۷).

به‌نظر می‌رسد که موضوع فرد بودن تعداد ختنه‌شوندگان به‌ویژه ارتباط آن با عدد سه، در الگوی ابراهیمی آن ریشه دارد، زیرا «حضرت ابراهیم (ع)، خود و دو پسرش اسماعیل و اسحاق را به فرمان خداوند پس از بازگشت از سفر مصر مختون می‌سازد» (ر.ک. مصطفوی، ۱۳۶۹، ص. ۲۲۷). در حدیثی از امام صادق (ع) نیز به این موضوع

اشاره شده که فرموده‌اند: از دین مبین حضرت ابراهیم ختنه کردن است (به نقل از کتیرایی، ۱۳۷۸، ص. ۳۸). احادیث زیادی نیز از پیامبر اسلام (ص) و ائمه نقل شده است که برای عدد سه، اهمیت و حتی تقدس قائل شده‌اند (شفق و نیازی، ۱۳۸۸، ص. ۷۷).

عدد سه نه تنها در فرهنگ‌های مختلف سراسر جهان عددی بنیادی است، بلکه در اساطیر و باورهای گذشتگان و افسانه‌های ایرانی نیز عددی مهم و مقدس است و قدرت تأثیر مجموع را به همراه دارد. در فرهنگ‌های مختلف، عدد سه، «به‌خاطر فایده جادویی و کمالش، همواره مهم در نظر گرفته شده است» (بلک و گرین، ۱۳۸۳، ص. ۲۳۹). این عدد، نماد خیر و خوشی، فال خوب و شانس زیباست و آفرینش را نشان می‌دهد. سه، نخستین عدد و دربردارنده مفهوم «همه» است و بیانگر نور و روحانیت همراه با نوعی وحدانیت است (ذبیح‌نیا عمران و قیومی‌زاده، ۱۳۹۶، صص. ۲۹-۳۰). عدد سه، فراوانی قدرت، نیرو و اراده آفریننده، پویایی و پیشرفت به سوی جلو و چیرگی بر ثنویت و نشانه کمال و تمامیت است. جالب اینجاست که در مکتب روان‌شناسی فروید، عدد سه رمزی از اندام نری و نمادی از پدیده جنسی است (آقاشریف، ۱۳۷۳، ص. ۷۰). ارنست کاسیرر نیز اعداد فرد از جمله عدد سه را نماد جنس مذکر می‌داند (کاسیرر، ۱۳۶۰، ص. ۲۶۰). از نظر ارسطو نیز اعداد فرد، نرینه و اعداد زوج، مادینه هستند (بهزادی، ۱۳۷۹، ص. ۲۶)^۸. اوزنر تقدس عدد سه را ناشی از فرهنگ عصر ابتدایی می‌داند که این عدد پایان رشته اعداد بوده و از این رو، بیانگر کمال و کلیت مطلق شده است (کاسیرر، ۱۳۸۷، ص. ۲۴۱).

با کنار هم نهادن مفاهیم کهن عدد سه همچون، جنسیت، نرینگی، فراوانی قدرت و نیرو، پویایی، پیشرفت، کمال و تمامیت، ارتباط این عدد با مفاهیم تشریف به‌روشنی آشکار می‌شود؛ یعنی فردی که مراسم ختنه را به‌عنوان آیین تشریف به جا می‌آورد، با

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... سیدمحمد آرتا

کمک مفهوم پیشرفت که در عدد سه نهفته است، از مرحله‌ای به مرحله دیگر قدم می‌گذارد و با این حرکت رو به جلو، پیشرفت و تعالی در زندگی را تجربه می‌کند. با توجه به مفهوم نرینگی این عدد، جنسیت فرد از منظر اجتماعی تأیید می‌شود و در سایه تسلط و قدرت اصل نرینگی، فرد ختنه‌شونده به‌نوعی، مجوز تشرف به جماعت مردان قبیله را کسب می‌کند و درنهایت، رازآموز با اتکا به مفهوم فراوانی نیرو و قدرت که در عدد سه وجود دارد، به‌مثابه نیروی جدید در ساختار قدرت دفاعی و امنیتی قبیله تعریف می‌شود. مفاهیم تمامیت، کمال و معنویت نیز که در عدد سه نهفته، به‌نوعی تأییدکننده تشرف دینی فرد است، زیرا تشرف به دین نیز با هدف کسب کمال، معنویت و رسیدن تعالی روحی انجام می‌گیرد.

۳-۳. جشن نُوشوالانه^۹

در روند عمر آدمی و با تغییر و تحولات روحی و جسمی، انتقال او به مرحله جدید زندگی، پیوسته در جریان است و گذر از محله پیشین و قدم‌نهادن به مرحله جدید زندگی همچنان در قالب آیین‌هایی خود را نشان می‌دهد و پیوند و یگانگی فرد را در بافت اجتماعی و معنوی جامعه تسهیل می‌کند. فرد در طول زندگی و در هر مرحله از تجربه زیسته خود، یکی از مراسم تشرف را به‌جا می‌آورد تا از مسیر مقدس دگرگونی انسانی خویشتن بگذرد و معانی و اسرار پنهان تعالی و تکامل را درک کند. زندگی انسان، حد فاصل تولد تا مرگ است و آدمی در این برهه زمانی، تغییرات روحی و جسمی چشمگیری را تجربه می‌کند که هرکدام از این تغییرات نقطه‌عطف‌های زندگی او محسوب می‌شوند؛ ازاین‌رو لازم است تا این نقطه‌عطف‌ها با برگزاری مراسمی مشخص و شناخته شوند. مراسم تشرف و مناسک گذار، بستری است تا فرد با نقش و موقعیت جدید خود بیشتر آشنا شود. داوطلب با برگزاری هر کدام از آیین‌های تشرف

و پشت سر نهادن مرحله‌ای از زندگی، از حقایق رازآمیز و عمیق آن‌ها آگاه می‌شود و هستی و موجودیت خود را در گرو این آیین‌ها می‌داند و از شناخت روند چرخه زندگی انسان و ترتیب و توالی آن به درکی شهودی و معرفتی درونی نائل می‌شود. درواقع، گزاردن این آیین‌ها، راهکاری برای فراتر رفتن از تنگنای آگاهی معمولی و رسیدن به قلمروهای متعالی‌تر و مقدس‌تر معرفت است؛ معرفتی که تأیید می‌کند که فرد به منزلت وجودی دیگر دست یافته و به مرتبه و شأن جدیدی از زندگی خود قدم نهاده است. یکی از این آیین‌ها که گذار فرد از دوران کودکی و تشرف به مرحله نوجوانی و بلوغ به‌شمار می‌رود، آیین «نوشوالانه» است. در گذشته و در میان برخی اقوام کُرد ساکن غرب ایران، چون پسر بچه‌های دهقان‌های فقیر تقریباً تا هشت و نه سالگی بدون شلوار هستند، اولین شلواری را که می‌پوشند، برای آن‌ها جشن می‌گیرند و به آن «جشن نوشوالانه» می‌گویند (ر.ک. درویشیان، ۱۳۷۰، ج. ۱/ ص. ۱۶۷) که همراه با رقص‌ها، آداب و شعائر مختلف و متنوعی است. رنه‌دالمانی نیز در سفرنامه خود در توصیف برهنگی پسر بچه‌های برخی از اقوام کُرد می‌نویسد: «در دهکده اماقلی منحصرأ کُردها زندگی می‌کنند ... پسر بچه‌ها جز پیراهن کوتاهی که به زحمت تا نافشان می‌رسد، تن‌پوشی ندارند» (رنه‌دالمانی، ۱۳۷۸: ج. ۲/ ص. ۹۵). در *رمان سال‌های ابری* آیین نوشوالانه با همه جزئیات و ویژگی‌هایش توصیف شده است:

آن روز پدرم رفته بود شهر. رفته بود کرمانشان که برای من شلوار بخرد. جشن نُوشوالانه من بود ... وقتی همه جمع شدند، مادرم بلند شد و سه‌بار دور شلوارم طواف کرد و آن را بوسید و به من پوشاند ... وقتی بند شلوارم را گره زدم، صلوات اتاق را پر کرد و نُقل به سرم ریختند. مادرم نقلی به دهانم گذاشت و مرا و شلوارم را بوسید. پیاله‌های چای دور تا دور اتاق گردانده شد. مردها و زن‌ها دست در دست هم در حصار چوبی^{۱۰} می‌کشیدند. ساز دُهل‌چی‌ها می‌زدند و به هوا

در آیین‌های تشریف سنی از وضعیت طبیعی - وضعیت دوران کودکی - عبور می‌کند و به وضعیت فرهنگی و اجتماعی وارد می‌شود (الیاده، ۱۳۸۷، ج. ۲/ ص. ۲۱۱).

در آیین نوشوالانه با پشت سر نهادن مرحله کودکی و قدم نهادن به مرحله بلوغ، شاهد هویت‌یابی جدیدی هستیم که جریان جامعه‌پذیری فرد را نشان می‌دهد. «این‌گونه آیین‌ها و مراسم، به‌منظور بخشیدن هویت انسانی به فرد اجرا می‌شوند و انسان بدوی، بدون برگزاری این مناسک و آیین‌ها، هویت فرهنگی پیدا نمی‌کرد و نمی‌توانست به‌درستی وارد جامعه انسانی شود» (شهر، ۱۳۹۶، ص. ۲)؛ یعنی روند فرهنگ‌پذیری باید براساس روال مرسوم خود طی شود تا فرد در جامعه انسانی موجودیت یابد و هویت انسانی پیدا کند. درحقیقت، این سنت‌ها، گذار انسان از حیات جسمانی به حیات فرهنگی را ممکن می‌سازند و با تحول عمیقی که در وجود آدمی ایجاد می‌کنند، وی را از ساحتی غریزی به ساحتی فرهنگی و معنوی رهنمون می‌شوند.

فرد با پشت سر گذاشتن آیین تشریف و ورود به ساحت وجودی جدیدی خود، گویی از نو متولد می‌شود و از هویت دینی و فرهنگی جدیدی برخوردار می‌گردد که با وجود پیش از تشریف او کاملاً متفاوت است. او در موقعیت جدید، انسان دیگری شده و انتظارات جامعه از او تغییر کرده است. در این نمونه اسطوره‌ای نیز، شخص با گزاردن آیین نوشوالانه و طی کردن آن، نوعی مشروعیت فرهنگی و هویتی کسب می‌کند و با کسب این مشروعیت، خود را برخوردار از حق پذیرش در جمع بزرگسالان می‌بیند و بدین‌ترتیب، دیگر در جامعه به‌عنوان یک شخصیت موظف و مسئولیت‌دار محسوب می‌شود. برگزاری این‌گونه آیین‌ها، موجودیت و منزلت شخص را در جایگاه جدیدی که به‌دست آورده تثبیت می‌کند و او را به شناخت اساسی ارزش‌های فرهنگی و درک عمیق موقعیت معنوی رهنمون می‌شود. او در مرحله جدید زندگی خود، نه‌تنها

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... سیدمحمد آرتا

ملزم به آموختن و رعایت الگوهای رفتاری و رسوم و قوانین بزرگسالان است، بلکه باید، چرایی و فلسفه انجام مجموعه شعائر را نیز درک کند؛ ازاین‌رو در میان جوامع سنتی، در بین انواع تشرف، تشرف دوران بلوغ، ارج و اهمیت ویژه‌ای دارد.

۴. نتیجه

در طول فرهنگ و تمدن بشری، مناسک و رسومی وجود داشته که گذر از یک مرحله به مرحله دیگر را نشان می‌دهند. سازوکار این آیین‌ها به گونه‌ای است که می‌توان از آن‌ها مفهوم تشرف یا گذار آیینی را به‌روشنی درک کرد. هدف اصلی و اساسی آیین تشرف، تحول معنوی و جامعه‌پذیری فرد است. در جریان این مناسک، انتقال فرد به مرحله دیگر زندگی تسهیل می‌شود و نوآموز به درک عمیقی از موقعیت جدید خود در جامعه می‌رسد. در جریان مراسم تشرف، آدمی متوجه می‌شود که چیزی در حال تغییر است.

برایند تحقیق حاضر بیانگر آن است که سه آیین انداختن نوزاد، ختنه‌سوران و نوشوالانه، فراتر از یک مراسم ساده و نمادی از گذر از مرحله‌ای به مرحله دیگر هستند. مراسم پایین انداختن کودک از پشت بام، درواقع شکلی از آیین تشرف است و در آن نوزاد پس از گذار از زهدان مادر اصلی خود، به آغوش/زهدان مام زمین یا مادر کبیر مشرف می‌شود تا از برکات و پشتیبانی وی بهره‌مند گردد و در حفاظت مادر زمین قرار گیرد و در سایه حمایت این عنصر کیهانی از صدمه همه نیروهای شرور و نابودگر در امان باشد.

مراسم ختنه‌سوران نیز نوعی پیوستن به جماعت مردان و تشرف دینی است. وجود عدد نمادین سه نیز با هاله‌های معنایی مانند ارتباط آن با مفهوم جنس نرینه، فراوانی قدرت و نیرو، کمال و تمامیت و... مفاهیم این تشرف نمادین را تقویت و تأیید می‌کند.

زمانی که سه، هسته مرکزی این آیین و در حکم رکن معنوی آن قرار می‌گیرد، یعنی نیروهای فرد به درجه بالای خود رسیده و او انسانی کامل است.

آیین نوشوالانه نیز گذار نمادین فرد از مرحله کودکی به مرحله بلوغ است که این مفهوم، با معنای نمادین برهنگی (دوران آغازین و معصومیت) تقویت شده است. مبتدی با به‌جای آوردن کامل این آیین که به‌منزله گذار از ساحت غریزی به ساحت بلوغ فکری و فرهنگی است، به جایگاه جدید اجتماعی دست می‌یابد و در این پایگاه نو اجتماعی، برای او وظایف و تکالیف تازه‌ای تعریف و مشخص می‌شود. شخص در ساختار اجتماعی و فرهنگی، صاحب پایگاه و منزلتی می‌شود که پیش از گزاردن آیین تشرف از آن بی‌نصیب بود.

از میان آیین مورد بحث، آیین انداختن نوزاد از بلندی، رسمی همه‌گیر و جهانی بوده است که از هندوستان تا ایران و در میان اغلب خرده‌فرهنگ‌های ایران نیز برگزار می‌شده و امروزه به‌کلی منسوخ شده است. مراسم ختنه‌سوران هم آیینی فراگیر است و هنوز هم در همه نقاط ایران و برخی نقاط جهان همچنان برگزار می‌شود؛ اما جشن نوشوالانه که در دوران اخیر به‌طور کامل متروک و فراموش شده است، آیینی مختص اقوام کُرد منطقه غرب ایران، به‌ویژه مردمان کردنشین کرمانشاه بوده و نمونه آن در دیگر فرهنگ‌ها دیده نشده است.

پی‌نوشت‌ها

1. Mircea Eliade (1907-1986)
2. Arnold Van Gennep (1873-1957).
3. The Rites of Passage

۴. همچنین ر.ک. ذوالفقاری، ۱۳۹۴، ص. ۲۳۱؛ تکلیفی چاپشلو، ۱۳۷۹، ص. ۲۳۲. توسلی (۱۳۹۵)، ص.

(۱۶) نیز از این رسم یاد کرده است.

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... سیدمحمد آرتا

۵. برای دیدن فیلم کامل این مراسم که هنوز هم در هندوستان برگزار می‌شود، ر.ک.

<https://www.tabnak.ir/fa/news/1211846/>

۶. در متون و آثار قوم‌شناختی، این شعائر و مراسم را «تشرف به یک گروه سنی» یا «تشرف قبیله‌ای» می‌نامند (ر.ک. الیاده، ۱۴۰۰، ص. ۳۲).

۷. همچنین ر.ک. کوپر، ۱۳۹۱، صص. ۲۲۳-۲۲۲؛ همان، ۱۳۷۹، ص. ۴۴.

۸. برای مفهوم جنسی و نرینگی عدد سه همچنین ر.ک. گرین و همکاران، ۱۳۷۶، ص. ۱۶۴؛ شوالیه و گریبان، ۱۳۸۲، ج. ۳، صص. ۶۶۹-۶۷۱.

۹. در زبان کردی، «نُشْوال» به معنای «شلوار نو» است.

۱۰. چوپبی، نوعی رقص کردی است.

منابع

آتش آب‌پرور. ح.، سنگاری، ا.، یوسف جمالی، م.ک.، و اعرابی هاشمی، ش. (۱۳۹۸). نقش

اعداد سه، هفت و چهل در فرهنگ مردم ایران (با تکیه بر آیین‌های گذر ایرانی در فرهنگ

قوم بختیاری). *تاریخ ایران اسلامی*، ۲، ۸۱-۹۳.

آقاشریف. ا. (۱۳۸۳). *اسرار و رموز اعداد و حروف*. تهران: محبی.

احمدپناهی سمنانی. م. (۱۳۷۴). *آداب و رسوم مردم سمنان*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و

مطالعات فرهنگی.

احمدی. ل. (۱۳۹۴). نقش اعداد در آیین‌های گذر ایرانی (با تکیه بر فرهنگ گیلان، آمل،

تالش، بروجرد، لرستان، خراسان و ایزدخواست). *مطالعات ایرانی*، ۲۸، ۱-۱۶.

اسدی گوکی. م. (۱۳۷۹). *فرهنگ عامیانه گلباف*. کرمان: مرکز کرمان‌شناسی.

الیاده. م. (۱۳۸۱). *اسطوره، رؤیا، راز*. ترجمه ر. منجم. تهران: علم.

الیاده. م. (۱۳۸۷). *متون مقدس بنیادین از سراسر جهان*. ۴ جلد. ترجمه م. صالحی علامه.

تهران: فراوان.

الیاده. م. (۱۳۸۹). *رساله در تاریخ ادیان*. ترجمه ج. ستاری. تهران: سروش.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۳، شماره ۶۳، مرداد و شهریور ۱۴۰۴

الیاده. م. (۱۴۰۰). آیین‌ها و نمادهای تشرف: اسرار تولد و نوزایی. ترجمه م. ک. مهاجری. تهران: کتاب پارسه.

انوری. ج. (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ سخن. تهران: سخن.

برسم. م. (۱۳۹۵). مرگ به مثابه تشرف (نوزایی) نگرش اسطوره‌ای به آیین‌های مرگ در حوزه تمدنی هلیل رود. مطالعات ایرانی، ۲۹، ۱-۱۷.

بلک. ج.، و گرین آ. (۱۳۸۳). فرهنگنامه خدایان. دیوان و نمادهای بین‌النهرین باستان. ترجمه پ. متین. تهران: امیرکبیر.

بلوکباشی. ع. (۱۳۷۰). پدیدارشناسی مناسک تشرف. نشر دانش، ۶۵، ۳۸-۴۵.

بهزادی. ر. (۱۳۷۹). مفهوم برخی از اعداد در اساطیر و نزد اقوام کهن. کتاب ماه هنر، ۴۸، ۲۶-۲۸.

پاینده لنگرودی. م. (۱۳۷۷). آیین‌ها و باورداشت‌های گیل و دیلم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

پری‌زاده. ن.، فرضی. ح.، و امانی ر. (۱۳۹۹). بررسی نمادهای آشناسازی در برزنامه. کاوش‌نامه، ۴۶، ۲۱۱-۲۴۲.

تکلیفی چاپشلو. ا. (۱۳۷۹). ادبیات عامیانه شهرستان درگز. مشهد: سخن‌گستر.

توسلی. م. (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی آیین‌های گذر در ایران و هند؛ مطالعه موردی تولد و مرگ. مطالعات شبه‌قاره، ۲۸، ۷-۲۴.

درویشیان. ع. (۱۳۷۰). سال‌های ابری. ۴ جلد. تهران: اسپرک.

ذاکرزاده. ا. (۱۳۷۳). سرگذشت طهران: گزیده‌ای از آداب و رسوم مردم طهران. تهران: قلم.

ذبیح‌نیا عمران. آ.، و قیومی‌زاده. ف. (۱۳۹۶). بررسی کاربرد اعداد یک تا پنج در افسانه‌های مکتوب ایرانی. پژوهش‌های ادبی و بلاغی، ۲۴، ۲۴-۳۶.

ذوالفقاری. ح. (۱۳۹۴). باورهای عامیانه مردم ایران. با همکاری ع. ا. شیرینی. تهران: چشمه.

نمودهای مفهوم تشرف و گذار در برخی آیین‌های... _____ سیدمحمد آرتا

رحیمی. ا.، و شیردل. ز. (۱۳۹۲). آیین تشرف زال. فریدون و کیخسرو؛ آیین رازآموزی جادوگران و داروگران. *مطالعات ایرانی*، ۲۴، ۱۵۳-۱۷۴.

رنه‌دالمانی. ه. (۱۳۷۸). *از خراسان تا بختیاری*. ترجمه غ. سمیعی. تهران: طاوس.

رودبارکی کلاری. ب. (۱۳۹۱). *باورهای عامیانه گالش‌های شمال ایران*. اصفهان: آسمان‌نگار.

سیدیزدی. ز.، جعفری. ح.، و کنجدکار. س. (۱۴۰۰). تحلیل نمودهایی از رازآموزی و تشرف در دارابنامه طرسوسی. *مطالعات ایرانی*، ۱۴، ۳۱۷-۳۴۷.

شفق. ا.، و نیازی وحدت. ع. (۱۳۸۸). اهمیت عدد سه با نگاهی به دیوان خاقانی. *پژوهش‌های ادبی*، ۲۵، ۷۱-۹۰.

شوالیه. ژ.، و گبران. آ. (۱۳۸۲). *فرهنگ نمادها: اساطیر. رؤیاها. رسوم و...*. ترجمه س. فضایی. تهران: جیحون.

شهپر. س. (۱۳۹۶). آیین‌های زایش در فرهنگ عامه منطقه لارستان. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۱۷، ۱-۲۰.

شیمل. آ. (۱۳۸۸). *راز اعداد*. قم: دانشگاه ادیان و مذاهب.

علیزاده. ح.، و عشایری. ط. (۱۳۹۹). آیین‌های زایش در فرهنگ و ادبیات عامه استان بوشهر. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۳۲، ۴۹-۷۲.

فکوهی. ن. (۱۳۸۱). *انسان‌شناسی خوراک*. مجموعه مقالات. تهران: سازمان میراث فرهنگی.

کاسیرر. ا. (۱۳۶۰). *فلسفه و فرهنگ*. ترجمه ب. نادرزاده. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

کاسیرر. ا. (۱۳۸۷). *زبان و اسطوره*. ترجمه م. ثلاثی. تهران: مروارید.

کتیرایی. م. (۱۳۷۸). *از خشت تا خشت*. تهران: ثالث.

کوپر. ج. (۱۳۷۹). *فرهنگ مصور نمادهای سنتی*. ترجمه م. کرباسیان. تهران: فرشاد.

کوپر. ج. (۱۳۹۱). *فرهنگ نمادهای آیینی*. ترجمه ر. بهزادی. تهران: علمی.

گرین. و.، و همکاران (۱۳۷۶). *مبانی نقد ادبی*. ترجمه ف. طاهری. تهران: نیلوفر.

- مستوفی. ع. (۱۳۸۴) شرح زندگانی من. سه جلد. تهران: زوژا.
- مصطفوی. ع. (۱۳۶۹) اسطوره قربانی. تهران: بامداد.
- منصوری. ه. و شربتیان. ی. (۱۳۹۴). فرهنگ عامه مرزن آباد. تهران: بهمن برنا.
- میتفورد. م. (۱۳۹۴). دایره المعارف مصور نمادها و نشانه‌ها. مترجمان م. انصاری و ح. بشیرپور. تهران: سایان.
- واعظزاده. ع. و داودی. ر. (۱۴۰۲). بررسی نمادها و آیین‌های تشرف در خسرو و شیرین نظامی. پژوهشنامه فرهنگ و ادبیات آیینی. ۳. ۴۱-۶۲.
- هال. ج. (۱۳۸۷). فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب. ترجمه ر. بهزادی. تهران: فرهنگ معاصر.
- هدایت. ص. (۱۳۷۸). فرهنگ عامیانه مردم ایران. تهران: چشمه.
- همایونی. ص. (۱۳۷۱). فرهنگ مردم سیروستان. بی‌جا: آستان قدس رضوی.

References

- Aghasharif, A. (2004). *Secrets and symbols of numbers and letters*. Mohebbi Publications.
- Ahmadi, L. (2015). The role of numbers in Iranian transition rites (with emphasis on the culture of Gilan, Amol, Talesh, Borujerd, Lorestan, Khorasan, and Izadkhvast). *Iranian Studies Journal*, 28, 1–16.
- Ahmadpanahi Semnani, M. (1995). *Customs and traditions of the people of Semnan* (1st ed.). Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Alizadeh, H., & Ashayeri, T. (2020). Birth rituals in the folk culture and literature of Bushehr province. *Bimonthly of Folk Culture and Literature*, 32, 49–72.
- Anvari, H. (2003). *Sokhan great dictionary* (2nd ed.). Sokhan.
- Asadi Gouki, M. (2000). *Golbaf's folk culture* (1st ed.). Kermanology Center.
- Atash Aabparvar, H., et al. (2019). The role of the numbers three, seven, and forty in Iranian popular culture (with an emphasis on Iranian transition rites in Bakhtiari ethnic culture). *Iranian Islamic History Quarterly*, 2, 81–93.
- Barsam, M. (2016). Death as initiation (rebirth): A mythological perspective on death rituals in the Halilrud civilization region. *Iranian Studies Journal*, 29, 1–17.

- Behzadi, R. (2000). The meaning of some numbers in myths and among ancient peoples. *Ketab-e Mah-e Honar*, 48, 26–28.
- Black, J., & Green, A. (2004). *Dictionary of gods, demons, and symbols of ancient Mesopotamia*. Amir Kabir.
- Bolukbashi, A. (1991). Phenomenology of initiation rites. *Danesh Journal*, 65, 38–45.
- Cassirer, E. (1981). *Philosophy and culture* (translated into Farsi by B. Naderzadeh). Ministry of Culture and Higher Education.
- Cassirer, E. (2008). *Language and myth* (translated into Farsi by M. Salasi). Morvarid.
- Chevalier, J., & Gheerbrant, A. (2003). *Dictionary of symbols: Myths, dreams, rituals, etc.* (translated into Farsi by S. Fazayeli). Jeyhoon.
- Cooper, J. (2000). *Illustrated dictionary of traditional symbols* (translated into Farsi by M. Karbasian). Farshad.
- Cooper, J. (2012). *Dictionary of ritual symbols* (translated into Farsi by R. Behzadi). Elmi.
- Darvishian, A. (1991). *Cloudy years* (Vols. 1–4). Asparak.
- Eliade, M. (2002). *Myth, dream, and mystery* (translated into Farsi by R. Monajem). Elm.
- Eliade, M. (2008). *Sacred texts from around the world* (Vols. 1–4) (translated into Farsi by M. Salehi Allameh). Fararavan.
- Eliade, M. (2011). *Initiation rites and symbols: The mysteries of birth and rebirth* (translated into Farsi by M. K. Mohajeri). Ketab Parseh.
- Fakouhi, N. (2002). *Anthropology of food: Collection of articles*. Cultural Heritage Organization.
- Green, W., et al. (1997). *Fundamentals of literary criticism* (translated into Farsi by F. Taheri). Niloufar.
- Hall, J. (2008). *Pictorial dictionary of symbols in Eastern and Western art* (translated into Farsi by R. Behzadi). Farhang Moaser.
- Hedayat, S. (1999). *Popular culture of the Iranian people* (1st ed.). Cheshmeh.
- Homayouni, S. (1992). *Folk culture of Sarvestan* (1st ed.). Astan Quds Razavi.
- Katiraei, M. (1999). *From brick to brick* (1st ed.). Sales.
- Mansouri, H., & Sherbetian, Y. (2015). *Folk culture of Marzanabad* (1st ed.). Bahman Barna.
- Mitford, M. (2015). *Illustrated encyclopedia of symbols and signs* (translated into Farsi by M. Ansari & H. Bashirpour). Sayan.
- Mostafavi, A. (1990). *The myth of sacrifice* (1st ed.). Bamdad.
- Mostofi, A. (2005). *My life story* (Vols. 1–3). Zowra.

- Parizadeh, N., Farzi, H., & Amani, R. (2020). Exploring initiation symbols in Barznameh. *Kavoshnameh Scientific Quarterly*, 46, 211–242.
- Payandeh Langroodi, M. (1998). *Rituals and beliefs of Gil and Deylam* (2nd ed.). Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Rahimi, E., & Shirdel, Z. (2013). The initiation rites of Zal, Fereydoun, and Kay Khosrow: Magic and healing initiations. *Iranian Studies Journal*, 24, 153–174.
- Rene Dalmany, H. (1999). *From Khorasan to Bakhtiari* (translated into Farsi by G. Samiei). Tavous.
- Roubarki Kalari, B. (2012). *Popular beliefs of Galesh people in Northern Iran* (1st ed.). Asemane Negar.
- Schimmel, A. (2009). *The mystery of numbers*. University of Religions and Denominations.
- Seyed Yazdi, Z., Jafari, H., & Konjedkar, S. (2021). Analysis of initiation symbols in the Darabnameh of Tarsusi. *Iranian Studies Journal*, 14, 317–347.
- Shafagh, E., & Niazi Vahdat, A. (2009). The significance of the number three in Khaghani's Divan. *Literary Research Journal*, 25, 71–90.
- Shahpar, S. (2017). Birth rituals in the folk culture of Laristan region. *Bimonthly of Folk Culture and Literature*, 17, 1–20.
- Taklifi Chapashlu, A. (2000). *Folklore literature of Dargaz County* (1st ed.). Sokhan Gostar.
- Tavassoli, M. (2016). A comparative study of transition rites in Iran and India: A case study of birth and death. *South Asian Studies Quarterly*, 28, 7–24.
- Vaezzadeh, A., & Davoudi, R. (2023). Symbols and initiation rites in Khosrow and Shirin by Nezami. *Journal of Ritual Culture and Literature*, 3, 41–62.
- Zabihnia Omran, A., & Gheymizadeh, F. (2017). The application of numbers one to five in written Iranian tales. *Quarterly of Literary and Rhetorical Studies*, 24, 24–36.
- Zakerezadeh, A. (1994). *The tale of Tehran: A selection of customs and traditions of Tehran's people* (1st ed.). Ghalam.
- Zolfaghari, H., & Shiri, A. A. (2015). *Popular beliefs of Iranian people*. Cheshmeh.